

Original Research

Evaluation of Family Litigation System in Iran in the Light of the Principles of Unified Family Court

Zahra Rezapour*¹ **Mohammad Farajih²**

¹ Department of Women's Studies, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran (corresponding author) zrh.rezapour@gmail.com

² Associate Professor, Department of Criminal Law, Tarbiat Modares University, Tehran.

Background and Purpose

The complexity and significance of family lawsuits have always been the focus of all legal systems. Considering the evolution of the family institution and the emergence of new challenges in recent decades, a group of researchers and activists in the field of family law found that, despite the efforts of experts and decision-makers, the conventional legal system has not only failed to return intimacy to the family and maintain its integrity but also, in some cases, caused the disintegration of the family system and worsened family conflicts. Problems such as the decrease in the quality of judicial decisions, dissatisfaction of litigants, intensified confrontation and hostile approaches, delay in proceedings, and high costs of proceedings generally prove the inefficiency of the judicial system in dealing with family disputes.

The findings of some research show that the poor methods of proceeding in family courts due to the multiplication and disconcert of cases is a major cause of challenges in family lawsuits, so families are required to refer to different judicial units to pursue their cases, sometimes even simultaneously. This causes their problems not to be solved properly and puts a double psychological burden and confusion on the families. In this regard, some experts point to the multiple nature of the common court system and the problems and limitations resulting from it, thus suggesting the foundation of a new court called "Integrated Family Court".

The evaluation of handling family lawsuits in Iran reveals some aspects of the existing inadequacies and gaps. The main challenges identified in this research are delay in proceedings, high costs of proceedings, inefficient use of resources, high number of cases to proceed, resolving legal conflicts while ignoring personal relationships and mental differences, disconcerted proceedings, issuing contradictory verdicts,

confrontation and hostility during proceedings, and increased number of family lawsuits. It seems that the familiarity of family court judges with the principles of integrated family courts and judicial interpretations based on the problem-solving nature of the laws and regulations for handling family lawsuits could significantly contribute to reviving the problem-solving capacity of Iran's judicial system. Therefore, the present article seeks to answer the question 'how is the system of handling family lawsuits in Iran evaluated from the viewpoint of the principles governing unified family courts?'

Method

To answer the research question, first, the obstacles to the improvement of handling family lawsuits in traditional proceedings are analyzed as a platform for the establishment of integrated family courts. Then, after reviewing the theoretical literature of the research, the fundamental principles of integrated courts are identified and explained. In-depth interviews and documents are also used to collect the required qualitative data. The interviews are conducted with 32 judicial activists, lawyers and clients, the contents of 29 judicial documents are analyzed, and 16 hearings are observed in the family and criminal courts of Razavi Khorasan Province.

Results

The concept of 'integrated family courts' was formed in the framework of the common legal system. These courts can have jurisdiction over all matters and lawsuits ranging from establishing family relationships to terminating or changing them. They are distinguished from traditional courts based on several principles including a) focus on the factors underlying family conflicts, b) participation of activists in preventing the escalation of disputes and finding a solution, c) enrichment of family files and prevention of filing various lawsuits, and d) handling family lawsuits within a reasonable time without undue delay.

The research findings show that judges and activists from different fields can play an important role in fair and effective proceedings in integrated family courts by focusing on the underlying factors and the main reasons for the lawsuits filed by couples. Applying this principle in the courts dealing with family lawsuits and paying attention to the root of the disputes can effectively solve the existing problems. The content analysis of the family files and the interviews conducted with the litigants and judges showed that couples in judicial processes insist on different petitions for other purposes than what is written in the petition text submitted to the court. Moreover, the judicial system based on traditional proceedings only hears the couples' complaints and passes proportionate and legal judgments. In this case, the underlying issues of the couples are not taken into account by the judges, nor are they resolved on their own. In

the approach of integrated courts, however, if competent courts pay attention to the main cause of family complaints, examine them from different angles, and take advantage of the participation of the spouses to find a suitable solution in proceedings, the sense of compromise and the notion of winners and losers between the spouses will be controlled, a balance is established between their rights, and more informed decisions will be made.

Discussion and Conclusion

The results of this research showed that one of the significant challenges in traditional courts is the filing of legal and criminal claims by multiple judicial authorities and their handling by different judges, which increases the possibility of passing conflicting judgments and disrupting the problem-solving process. The enrichment of criminal and civil cases as a principle of integrated courts, appointment of qualified judges, and management of all the cases related to marital relations can significantly help to discover the facts in the case and make more informed decisions.

In addition, integrated family courts prevent the delay of proceedings with a comprehensive approach; by involving the spouses in the proceedings, the courts can identify the underlying factors that lead to filing lawsuits and make fairer decisions. A unified family court, as a new and modern idea, is not foreseen in the legal system of Iran, but practicing the principles of unified family courts in the judicial interpretations of criminal and family cases may improve the legal proceeding of those cases in Iranian courts. It seems that the ruling discourse in the Iranian constitution regarding the establishment of competent courts to preserve the family stability has provided a suitable legal basis for unified family courts in the country.

Ethical consideration

Compliance with ethical guidelines: In this study, all ethical considerations related to participants and the confidentiality of their information have been observed.

Funding: The present study did not receive support from any institution or organization.

Author Contributions: The first author was responsible for writing the manuscript, and the second author supervised the research.

Conflict of Interest: This study has no direct or indirect, legal or personal conflicts of interest.

Acknowledgments: The author extends sincere gratitude to the management, judges, staff, and all clients of the Edalat Judicial Complex and Shahid Motahari (Shafa) Judicial Complex in Mashhad for their active participation in responding to the research questions and contributing to the advancement of this study.

Data Availability: The data supporting the findings of this study are not publicly available due to privacy concerns. Requests for data can be directed to the first author via email. zrh.rezapour@gmail.com

References

- Arshad, A. H. M. A., Zin, N. M., Jalil, N. I. A. (2018.) Revisiting The Administration Of Family Justice In The Family Court In Malaysia .European Proceedings of Social and *Behavioural Sciences*, 52. [text in persian] [Link]
- Asadi, L.S. (2007). Differential policy in dealing with family lawsuits and its strategies, *Fiqh and Family Law*, 47(12), 10-38. [text in persian] [Link]
- Babb, B. A. (1996).An interdisciplinary approach to family law jurisprudence: Application of an ecological and therapeutic perspective .Ind. LJ,72, 755[Link]
- Babb, B. A. (1998) .Where we stand: an analysis of America's family law adjudicatory systems and the mandate to establish Unified Family Courts .Family Law Quarterly32 (1) , 31-65.[Link].
- Babb, B. A .,Danziger, G & .,Hong-Polansky, M. H. (2016). Maryland's Family Divisions Are a Model for Change .Trends in State Courts ,11 .[Link]
- Babb, B.A. (1998). Fashioning an interdisciplinary framework for court reform in family law: A blueprint to construct a unified family court .S. Cal. L. Rev , 469,71.[Link]
- Dollar, C. B. (2018), Therapeutically (un), just interactions in family court proceedings. *Criminal Justice Policy Review*, 2 (31), 1-25.
- Hedayat Nia, F., (2018), *The Capacity of Rights in Family Consolidation*, First Edition, Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publishing Organization. [text in persian] [link]
- Hedayat Nia, F., (2022), *family law, challenges and solutions, third edition*, Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publishing Organization. [link]
- Iftikhar Jahrami, G., Dan Cobb, A. (2013). The role of litigants in thematic matters, *Legal Research*, (8) 9-15, 40. [text in persian] [Link]
- Kourlis R. L., Taylor,M; Schepard, A., Pruett, M.K. (2013). Communities Helping Families in Transition Arising from Separation or Divorce ,*Family Court Review* 3 (51), 351-376. [Link]
- Mohammadi, P., Mohammadi, M. (2017). Prolongation of proceedings in family lawsuits, *the third international jurisprudence and law conference*. Advocacy and social sciences.[Link]
- Murphy, J. C. . (2019) Rethinking the role of courts in resolving family conflicts .Cardozo J. Conflict Resol ,625,21 .[Link].
- Shahidi, R., Kardavani, R., Dehghaninia, A., Mirdadashi, S.M. (2022). Women's experiences of the process of family lawsuits, Kerman city study, *Gender and Family Studies*, (9) 2. [text in persian] [Link]
- Thoennes ,N. (2012) Integrated Approaches To Manage Multi-Case Families in the Justice System ,The National Institute of Justice of the U.S. Department of Justice [Link].

ارزیابی نظام رسیدگی به دعاوی خانوادگی در ایران در پرتو اصول دادگاه یک پارچه خانواده

محمد فرجیها^۲ زهرا رضاپور*^۱

چکیده

در پی اثبات عدم کارایی رویکردهای سنتی در امر رسیدگی به دعاوی خانوادگی و تلاش برای رفع مشکل ناشی از آن، دادگاه‌های نوینی تحت‌عنوان دادگاه یک‌پارچه خانواده پایه‌ریزی شدند. این دادگاه‌ها با صلاحیت رسیدگی به کلیه دعاوی کیفری و مدنی خانواده و اجتناب از رویه‌های ترافعی و سنتی، موفقیت‌هایی در حل و فصل اثربخش منازعات خانوادگی داشته‌اند. تمرکز اصلی این مقاله بر پاسخگویی به این پرسش است که نظام رسیدگی دعاوی خانوادگی (اعم از مدنی و کیفری) در ایران از دیدگاه اصول دادگاه‌های خانوادگی یک‌پارچه چگونه ارزیابی می‌شود. برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز برای پاسخگویی به پرسش مطالعه از روش‌های کیفی مانند: تحلیل محتوای ۲۹ پرونده خانوادگی، مصاحبه عمیق با ۳۲ نفر از کنشگران قضایی و وکلای دادگستری و طرفین دعوا و نیز مشاهده غیرمشارکتی ۱۶ جلسه رسیدگی به پرونده‌های خانوادگی استفاده شده است. یافته‌های این پژوهش نشان داده به‌رغم وجود جلوه‌هایی از اصول دادگاه‌های یک‌پارچه مانند: تمرکز بر صلح و سازش میان طرفین دعوی و جلب مشارکت اقوام و خویشاوندان برای رفع اختلاف، نظام رسیدگی دعاوی خانوادگی در ایران از منظر اصولی مانند: تمرکز بر عوامل زیربنایی منازعات خانوادگی، مشارکت کنشگران در جلوگیری از تشدید اختلاف و پیداکردن راه‌حل، تلفیق پرونده‌های خانوادگی و پیش‌روی از طرح دعاوی گوناگون و رسیدگی به دعاوی خانوادگی در مدت‌زمان معقول و بدون تأخیر و ناموجه در مقایسه با نظام‌های حقوق‌کامن‌لا اثربخشی لازم برخوردار نبوده است.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۹

نوع مقاله: پژوهشی

اصیل

واژگان کلیدی

دعاوی خانوادگی، رویکرد یک‌پارچه‌سازی دعاوی مدنی و کیفری خانواده، اصول دادگاه یک‌پارچه خانواده

ارجاع به مقاله:

رضاپور، زهرا، فرجیها، محمد. (۱۴۰۴). ارزیابی نظام رسیدگی به دعاوی خانوادگی در ایران در پرتو اصول دادگاه یک‌پارچه خانواده. *مطالعات زن و خانواده*، ۱۳(۱)، ۱۴۸-۱۲۸. DOI: 10.22051/jwfs.2025.44579.3012

مقدمه

پیچیدگی و حساسیت دعاوی خانوادگی همواره مورد توجه کلیه نظام‌های حقوقی بوده است؛ به طوری که در جریان تحولات نهاد خانواده و بروز چالش‌های جدید در دهه‌های اخیر جمعی از پژوهشگران و کنشگران حوزه حقوق خانواده دریافته‌اند به‌رغم تلاش‌های کارشناسان و تصمیم‌گیران، نظام حقوقی مرسوم نه‌تنها در راستای بازگشت صمیمیت به خانواده و حفظ و انسجام آن موفق عمل نکرده است؛ بلکه در مواردی موجب ازهم‌گسیختگی نظام خانواده و وخیم‌تر شدن منازعات خانوادگی شده است (کارلیس^۱ و دیگران، ۲۰۱۳ و مورفی^۲، ۲۰۱۹ و ارشد^۳، ۲۰۱۸). مشکلاتی همچون کاهش کیفیت آرای قضایی، نارضایتی طرفین دعوی، تشدید رویکرد تقابلی و خصومت‌آمیز، اطاله دادرسی، هزینه‌های دادرسی بالا که در مجموع ناکارآمدی عملکرد دستگاه قضایی در رسیدگی به منازعات خانوادگی را بیش از پیش به اثبات می‌رساند (باب^۴، ۲۰۱۶، دالر^۵، ۲۰۱۸).

یافته‌های برخی از پژوهش‌ها نشان می‌دهد ضعف شیوه حاکم بر رسیدگی در دادگاه‌های خانواده به علت تعدد و پراکندگی یکی از مهم‌ترین علل ایجاد چالش در فرایند دادرسی دعاوی خانوادگی است به طوری که خانواده‌ها ملزم هستند برای پیگیری پرونده‌های خود به واحدهای قضایی مختلف و حتی گاه به‌شکل هم‌زمان مراجعه کنند که این امر موجب عدم حل صحیح مشکلات آن‌ها و ایجاد بار روانی و آشفتگی مضاعف بر خانواده‌ها می‌شود (تونس^۶، ۲۰۱۲ و باب، ۱۹۹۸). در این راستا برخی از کارشناسان با تأکید بر این موضوع و ماهیت چندگانه نظام دادگاه‌های رایج و مشکلات و محدودیت‌های ناشی از آن پایه‌ریزی دادگاهی نوین تحت عنوان «دادگاه یک‌پارچه خانواده»^۷ را پیشنهاد دادند (باب، ۱۹۹۶ و باب، الف ۱۹۹۸ و دالر، ۲۰۱۸). این دادگاه‌ها در برخی از قوانین همچون قانون استاندارد دادگاه خانواده به رسمیت شناخته شده‌اند. براساس قانون مذکور، دادگاه یک‌پارچه خانواده به عنوان دادگاهی که صلاحیت رسیدگی به کلیه منازعات خانوادگی را دارد و می‌تواند در فرض لزوم از رویه‌های رسیدگی ترافیعی و سنتی فراتر رفته و درعین حال خصومت طرفین دعوا را به نحو اثربخش حل و فصل کند معرفی شده است. البته دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده تعریف واحد و مورد توافقی ندارند، اما هدف اصلی از تشکیل آن‌ها، تجمیع و تلفیق تمام دعاوی در زمینه روابط، حقوق و تکالیف اشخاص خانواده نسبت به یکدیگر است که جداگانه در دادگاه‌های خانواده، کیفری و دیگر محاکم مربوطه رسیدگی می‌شود (لودویگ^۸، ۱۹۵۹ و کاتز و کوهن^۹، ۱۹۹۱ و دالر، ۲۰۱۸). به‌عبارت روشن‌تر در تعریف کلی دادگاه یک‌پارچه خانواده نظام واحد و تخصصی است که صلاحیت رسیدگی جامع پرونده‌های حقوقی و کیفری

^۱. Kourlis

^۲. Murphy

^۳. Kourlis & Murphy & Arshad

^۴. Babb

^۵. Dollar

^۶. Thoennes

^۷. Unified Family Courts

^۸. Ludwig

^۹. Katz

خانواده را دارد (باب، الف ۱۹۹۸ و استنارد^۱، ۲۰۲۰) و صرف نظر از اینکه دعوی خانوادگی جنبه مدنی داشته باشد؛ مانند طلاق، مهریه، جهیزیه، نفقه و مسائل مالی بین زوجین، حضانت و ملاقات فرزندان مشترک و یا جنبه کیفری همچون خشونت خانگی، کودک‌آزاری، ترک نفقه، امتناع از استرداد طفل، همگی تحت صلاحیت دادگاه مذکور قرار می‌گیرد. براین اساس طرفین دعوی دیگر مجبور نیستند دعاوی خود را در مراجع قضایی متعدد طرح و پیگیری کنند.

دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده در برخی حوزه‌ها صلاحیت رسیدگی به تمامی دعاوی مرتبط با خانواده را دارند و در برخی دیگر تعداد خاصی از دعاوی را مورد رسیدگی قرار می‌دهند. همچنین در بعضی از دادگاه‌ها یک قاضی به کلیه پرونده‌های یک خانواده رسیدگی می‌کند و در برخی دیگر چندین قاضی این مسئولیت را برعهده دارند لکن کلیه دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده از یک رویکرد اصلی تحت عنوان رویکرد حل مسئله و هدف کلی رفع مشکلات زیربنایی منجر به طرح دعوا و کاهش آسیب قواعد و تصمیمات قضایی پیروی می‌کنند (فیلی^۲، ۲۰۱۳؛ باب، ۲۰۲۱). بدین ترتیب که قضات در این دادگاه‌ها باتکیه بر قضاوت در مان‌مدار و مسئله‌محور به جای تمرکز صرف بر جنبه‌های فنی و تکنیکی حقوقی و صدور حکم، دغدغه‌های اعضای خانواده را در اولویت قرار می‌دهند و در تلاش‌اند نقطه تعادل و توازن میان خواسته‌های طرفین را بیابند (وینستون^۳، ۱۹۹۶ و استنارد، ۲۰۲۰؛ باب، ۲۰۲۱). البته رویه در این دادگاه‌ها صرفاً مبتنی بر قضات، حقوق‌دانان و وکلا نبوده و در راستای ترغیب خانواده‌ها به مداخله زودهنگام و ارتباط آنان با ارائه‌دهندگان خدمات و پشتیبانی مانند مشاوره حقوقی و روان‌شناسی به شیوه‌ای تخصصی و به موقع، از کارشناسان رشته‌های مختلف در قالب گروه‌های میان‌رشته‌ای بهره می‌گیرند. این امور موجب کارآمدتر شدن فرایند رسیدگی‌ها و کاهش اطاله دادرسی و شفاف‌تر شدن فرایندهای قانونی برای همه افراد و نیز کاهش فشارهای روانی طرفین دعوی می‌شود (باب، ۲۰۰۵ و وزارت دادگستری کانادا، ۲۰۰۹ و مورفی، ۲۰۱۹).

اثربخشی دادگاه یک‌پارچه خانواده لزوماً وابسته به شاخص به بازگشت زوجین به زندگی مشترک و یا پیوند کودکان به والدین نیست؛ بلکه تمرکز بر اجرای مدیریت مؤثر قضایی و کاهش آسیب‌های حقوقی و رسیدگی کارآمد و مؤثر دعاوی حقوقی خانواده است؛ لذا جدایی و افتراق میان زوجین با پیامدهای مخرب کمتر، سلب حضانت به موقع و استقرار کودکان در محیط امن نیز به نوعی نشانگر موفقیت دادگاه یک‌پارچه خانواده در اجرای مأموریت خود است.

به‌طورکلی میزان اثربخشی دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده به عوامل مختلفی از جمله اهداف خاص هر نظام حقوقی، بافت سیاسی و فرهنگی موجود، در دسترس بودن منابع و امکانات و میزان حمایت‌های جامعه و مانند آن بستگی دارد (کاتز و کوهن، ۱۹۹۱ و باب، الف ۲۰۱۴). باین حال ارزیابی عملکرد دادگاه‌ها با معیارهایی مانند کاهش تعداد مطرح شده در دادگاه، تعداد مراجعین و میزان رضایت‌مندی

^۱. Stannar

^۲. Feeley

^۳. Weinstein

اصحاب دعوا و دیدگاه قضات و کنشگران حقوقی بیانگر تحولی مثبت در زمینه تحقق عدالت خانوادگی بوده است. ارزیابی‌های به عمل آمده نشان‌دهنده ارائه طیف وسیعی از خدمات حمایتی از جمله مشاوره حقوقی و مشاوره روان‌شناسی، خدمات بهداشت روانی و حمایت مالی به‌طور مؤثر و در نتیجه کاهش تبعات آن در خانواده، کاهش سوء‌مصرف مواد مخدر، کاهش درصد وقوع جرایم، تمرکز بیشتر بر حل و فصل اختلافات جایگزین، صرفه‌جویی در هزینه، تقویت مبانی خانواده و در مواردی کاهش مدت نگهداری کودکان در بهزیستی، بهبود ارائه خدمات و افزایش اعتماد عمومی به دستگاه قضایی است (شفر^۱، ۱۹۹۳؛ پیچ^۲، ۱۹۹۳؛ جکسون^۳، ۲۰۱۱ و دالر، ۲۰۱۸).

ارزیابی‌های انجام شده درخصوص نظام رسیدگی به دعاوی خانوادگی در ایران جنبه‌هایی از نارسایی‌ها و خلأهای موجود را آشکار ساخته است. عمده‌ترین چالش‌های شناسایی شده در این پژوهش اطلاع دادرسی (محمدی و محمدی، ۱۳۹۷)، هزینه‌های بالای دادرسی و ناکارآمدی در استفاده از منابع (افتخار جهرمی و دن کوب، ۱۳۹۱ و هدایت نیا، ۱۳۹۸)، تراکم پرونده‌ها و رسیدگی در چارچوب تشریفات قضائی (هدایت نیا، ۱۳۹۸)، حل و فصل تعارض‌های حقوقی و نادیده‌گرفتن روابط شخصی و اختلافات روانی (شهیدی و همکاران، ۱۴۰۰)، دادرسی پراکنده و صدور احکام متناقض، ماهیت تقابلی و خصومت‌آمیز (هدایت نیا، ۱۴۰۰)، تشدید دعاوی خانوادگی (اسدی، ۱۳۸۶) هستند. به‌نظر می‌رسد آشنایی قضات دادگاه‌های خانواده با اصول دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده و تفسیرهای قضایی مبتنی بر حل مسئله از قوانین و مقررات ناظر بر رسیدگی به دعاوی خانوادگی سهم به‌سزایی در احیاء ظرفیت‌های حل مسئله نظام قضایی ایران خواهد داشت. لذا مقاله حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که نظام رسیدگی به دعاوی خانوادگی در ایران از منظر اصول حاکم بر دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده چگونه ارزیابی می‌شود؟ برای پاسخگویی به این پرسش ابتدا چالش‌های پیش روی عدم جمع دعاوی خانوادگی در رسیدگی‌های سنتی به‌عنوان بسترهای ظهور دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده تحلیل می‌شود. سپس ضمن مطالعه و تحلیل ادبیات نظری پژوهش اصول بنیادین دادگاه‌های یک‌پارچه شناسایی و تبیین و آنگاه محتوای مصاحبه‌های عمیق و اسناد و مدارک مورد مطالعه کدگذاری و حسب مورد ذیل اصول مذکور تحلیل می‌شود. روش مقاله حاضر کیفی است و از مصاحبه عمیق با ۳۲ نفر از کنشگران قضایی، وکلا و مراجعان، تحلیل محتوای ۲۹ سند و مدرک قضایی و مشاهده ۱۶ جلسه رسیدگی در دادگاه‌های خانواده و کیفی ۲ خراسان رضوی طی تابستان ۱۴۰۱ بهره‌گیری می‌شود.

پس از تلفیق ادبیات نظری و یافته‌های حاصله از مطالعات تطبیقی با داده‌های کیفی جمع‌آوری شده در نظام حقوقی ایران ساختار مقاله براساس اصول حاکم بر دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده در ۴ محور تمرکز بر عوامل زیربنایی منازعات خانوادگی، مشارکت کنشگران در جلوگیری از تشدید اختلاف و

^۱. Shepherd

^۲. Page

^۳. Jackson

پیدا کردن راه حل، تلفیق پرونده‌های خانوادگی و پیش روی از طرح دعاوی گوناگون و رسیدگی به دعاوی خانوادگی در مدت زمان معقول و بدون تأخیر و ناموجه تدوین شد.

۱. تمرکز بر عوامل زیربنایی منازعات خانوادگی

یکی از موضوعات مورد توجه جمعی از کنشگران حقوقی اثبات ناکارآمدی نوع و نحوه عملکرد دستگاه قضایی و حتی زیان بار بودن دادرسی دعاوی مختلف از جمله دعاوی خانوادگی است در شرایط کنونی، کارکرد اصلی نظام حقوقی در منازعات خانوادگی صرفاً اجرای دستورات مبتنی بر تشریفات و الزامات قانونی است و دادگاه به عنوان نهاد اساسی، مأموریت رسیدگی به ادعاهای طرفین و در نهایت صدور حکم بر اساس ادله ارائه شده را دارد (ویلیامز^۱، ۱۹۹۵ و باب، ۲۰۱۳، استنارد^۲، ۲۰۲۰) در فرایندهای دادرسی مزبور ابعاد زیربنایی اختلاف طرفین دعوا توجهی نمی‌شود و حل ریشه‌ای نزاع‌های خانوادگی در اولویت نظام حقوقی ندارد.

در ساختارهای سنتی رسیدگی قضات کماکان به واکنش‌های کیفری به جرایم حوزه خانواده و صدور احکام محکومیت تأکید دارند. این احکام نه تنها آثار اصلاحی - درمانی برای متهم و خانواده وی در پی ندارد؛ بلکه در موارد زیادی باهدف و انگیزه بسیاری از اشخاص که به دادگاه به عنوان حلال مشکلات خود می‌نگرند، کاملاً مغایر است (الروڈ^۳، ۱۹۹۳ و ارشد، ۲۰۱۸).

توجه به مسائل زیربنایی بروز دعاوی خانوادگی و اهتمام برای رفع این چالش‌ها از مهم‌ترین دلایل در گرایش به سمت تشکیل دادگاه یک‌پارچه خانواده بوده است تا آنجا که بدون این مؤلفه یعنی حل اساسی دعاوی مطروحه عملاً دادگاه یک‌پارچه خانواده به معنای واقعی کامل نیست (کارولینای شمالی، دفتر اداری محاکم^۴، ۲۰۰۶). به عبارتی رویکرد دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده توجه به عوامل زمینه‌ای و اصلی دعاوی مطرح شده است که می‌تواند زیستی، محیطی، اجتماعی یا اقتصادی باشد (فلانگو^۵، ۲۰۰۰). به گفته باربارا ای. باب بنیان‌گذار و یکی از حامیان اصلی این دادگاه «مأموریت اصلی یک دادگاه یک‌پارچه خانواده رسیدگی به مسائل بنیادین خانواده است و برای این نوع رسیدگی دادگاه مجموعه‌ای از امکانات و گروهی از متخصصان حوزه‌های مختلف را در دسترس دارد که این فرصت را در اختیار تصمیم‌گیرندگان و قضات قرار می‌دهد تا عواملی را که زمینه‌ساز وضعیت یک خانواده خاص است، مانند سوء مصرف مواد یا مسائل مربوط به سلامت روان و یا مشکلات رفتاری و اخلاقی را تحلیل و بررسی کنند» و بتوانند راه‌حلی خلاقانه برای رفع آن بیابند (باب، ب ۱۹۹۸). دادگاه‌های مذکور بسته به نیاز هر خانواده و امکانات موجود و با جلب مشارکت نهادهای عمومی و سازمان‌های اجتماع‌محور خدماتی را به خانواده‌ها ارائه و آن‌ها را مورد حمایت‌های قرار می‌دهد.

^۱. Williams

^۲. Stannard

^۳. Elrod

^۴. North Carolina. Administrative Office of the Courts

^۵. Flango

هرچند وجود این امکانات و اقدامات پیش‌شرط مهم یک دادگاه یک‌پارچه خانواده است لکن محوریت یک قاضی آگاه، با تفکر مسائل زیربنایی و اتخاذ رویکرد مسئله‌محور و بهره‌گیری از حقوق درمان‌مدار برای ارتقا و اثربخشی عملکرد نظام قضائی در رسیدگی به دعاوی خانوادگی امری حیاتی است (کاتز و کوهن، ۱۹۹۱)، این رویکرد به دادگاه‌ها این امکان را می‌دهد با حل مؤثرتر مسائل حقوقی خانواده عملکرد افراد و خانواده‌ها را تقویت کنند.

در ایران تحلیل محتوای پرونده‌های مورد بررسی و مصاحبه‌های انجام‌گرفته با اصحاب دعوا و قضات نشان می‌دهد زوجین با تمسک به دادخواست‌های مختلف، اهداف دیگر و متفاوت از متن دادخواست ارائه شده را دنبال می‌کنند. برای نمونه در پرونده شماره ۱۴ با موضوع مطالبه مهریه، سبب اصلی و انگیزه زوجه از طرح دعوا و ارائه دادخواست مهریه با علم به عدم کفایت همسر در پرداخت آن، دستیابی به طلب خود و وصول مهریه نبوده است. آن چنان‌که مدعی پرونده به‌عنوان مصاحبه‌شونده شماره ۱۷ در پاسخ به سؤال مصاحبه‌گر ابراز می‌دارد «با همه مسائل و کمبودهای زندگی با شوهرم ساخته‌ام، حالا که زندگی مان سروسامان گرفته و روبه‌راه شده است، متوجه شده‌ام روابط بیرون از خانه دارد، پرخاشگری می‌کند... تنها حربه‌ام هم همین مهریه است، باید بفهمد هر کاری بخواهد نمی‌تواند با زن و بچه‌اش بکند». لکن قاضی پرونده بدون توجه به انگیزه اصلی و ظرفیت‌های قانونی موجود برای گفتگو با خواننده و دعوت وی به مسئولیت‌پذیری و پرهیز از رفتارهای مغایر با تعهدات خانوادگی، تنها به دعوی مطرح شده مهریه پرداخته و زوج را مکلف به پرداخت مهریه نموده است.

در مصاحبه‌های انجام شده، برخی از وکلای مورد پرسش نیز به مسئله عدم تمرکز بر عوامل زیربنایی بروز منازعات خانوادگی اشاره داشتند. به‌عنوان نمونه مصاحبه‌شونده شماره ۱۵، وکیل باتجربه ۲۲ ساله در حوزه دعاوی خانوادگی به پرونده در دست اقدام اشاره می‌کند و به‌عنوان گواه این موضوع بیان می‌کند: «این تصمیمات قضایی معمولاً منجر به فروپاشی نهاد خانواده و افزایش خشم و نفرت زوجین نسبت به یکدیگر شده و تداوم زندگی زناشویی را با چالش روبه‌رو می‌سازد. طی صحبت بنده با زوج متقاضی طلاق متوجه شده‌ام خواسته اصلی وی در این پرونده طلاق نیست ایشان به دلیل وابستگی همسرش به خانواده و بستگان و دخالت بیجای آنان و تهدید، تصمیم به ارائه این دادخواست کرده است». صرف‌نظر از موضوع مشاوره و داوری، اهمیت و لزوم نقد و بررسی آن در حل و فصل این‌گونه پرونده‌ها به‌وضوح ضعف نظام قضایی مبتنی بر دادرسی سنتی و صرفاً مرجع صادرکننده رأی و عدم توجه به مسائل زمینه‌ساز طرح دعوی زوجین کاملاً قابل مشاهده است.

تحلیل محتوای مصاحبه با برخی از شاکیان نیز مؤید خلأ پرداختن به عوامل زیربنایی اختلاف و سعی بر حل آن در دادگاه است. به‌عنوان نمونه شاکی شماره ۱۹ که دادخواستی با موضوع نفقه طرح کرده است بیان می‌دارد: «واقعاً مشکل من ندادن نفقه شوهرم نیست، من هیچ‌وقت نفقه‌میدم لذت جنسی که می‌گویند چیست؟ برای شوهرم مهم نبود من ارضا بشم یا نه اصلاً به من توجهی نمی‌کرد حرفش رو هیچ‌وقت نمی‌زنم؛ چون رویم نمی‌شود... مجبور شدم دعوی نفقه رو مطرح کنم». در سایر

مصاحبه‌های انجام شده قضات به کارکردهای ضمنی طرح دعاوی مربوط به مهریه با نفقه برای دسترسی به عدالت خانوادگی که در نظام حقوقی برای زنان به رسمیت شناخته نشده است اشاره کردند. قاضی اجرای احکام و مصاحبه‌شونده شماره ۸ درخصوص مسئله مذکور می‌گوید: «به‌جرت می‌توانم بگویم بیشتر خانم‌هایی که اینجا مراجعه می‌کنند - ۵۰ درصدشان - مشکیشان همین عدم تأمین مسائل جنسی است، مرد به‌هرحال به قول زنایی که اینجا می‌آیند، به نحوی مشککش را حل می‌کند ولی زن نمی‌تواند و به کسی هم نمی‌تواند بگوید نه به پدر و مادر و نه به قاضی دادگاه و لذا با طرح این قبیل دادخواست‌ها به دادگاه مراجعه می‌کنند». از آنجا که حقوق زنان در بحث حقوق خانواده نابرابر است و برای رفع بخشی از خلأها از ابزاره ای حقوقی مانند نفقه برای رفع ناتوانی یا عدم به رسمیت شناخته شدن ایشان استفاده کنند؛ مانند پرونده مذکور که قاضی به استناد شکایت نفقه، رأی مربوطه را که تعیین مبلغ و ملزم ساختن زوج به پرداخت ماهیانه کرده است و به انگیزه و علت اصلی شکایت زوج که تعهد همسرش به زندگی و توجه به نیازهای اوست و حل اساسی مسئله مذکور توجهی نکرده است. در این پرونده‌ها به نظر می‌رسد تصمیمات قضایی مبتنی بر حل مسئله مانند الزام خواننده یا مانند آن به گذراندن دوره‌های آموزشی سلامت جنسی و بهره‌گیری از خدمات مشاوره‌ای تناسب بیشتری با نیازها و دغدغه‌های شاکی در حفظ کیان خانواده داشته باشد. به‌رغم فقدان حمایت‌های قانونی از رویکرد حل مسئله در نظام حقوقی ایران جلوه‌هایی از اصل پرداختن به عوامل زیربنایی را می‌توان در رویه قضایی برخی از دادگاه‌ها به‌وضوح مشاهده کرد. به‌عنوان نمونه در پرونده شماره ۴ که خانمی در دادگاه کیفری چندین شکایت از جمله موضوع ضرب و جرح را طرح کرده بود، بعد از چندین جلسه و گفت‌وگوی قاضی با وی مشکل اصلی طرح دعاوی ایشان اعتیاد همسر تشخیص داده شد که به دستور قاضی و با کمک برادر همسر خانم زوج به کمپ ترک اعتیاد ارجاع و بعد طی دوران ترک در مغازه برادرش مشغول به کار شد.

۲. مشارکت کنشگران در جلوگیری از تشدید اختلافات و پیدا کردن راه‌حل

دعاوی خانوادگی معمولاً محدود به یک دعوا نمی‌شود و در فرایند رسیدگی در مراجع مختلف، زوجین دعاوی متعددی علیه یکدیگر طرح می‌کنند و هریک در صددند طرف مقابل را تحت فشار قرار دهند تا بتوانند به خواسته خود برسند. این مسئله می‌تواند ریشه در علت‌های مختلف روانی، اجتماعی و مانند آن داشته باشد لکن در بررسی‌های حقوقی ملاحظه می‌گردد ساختار نظام قضایی حاکم به‌گونه‌ای ساختاریافته است که حس توافقی بین زوجین را افزایش می‌دهد و موجب می‌شود به منزله دو مدعی در مقابل یکدیگر قرار گیرند (باب، ب ۲۰۱۴). طرح دعاوی خانوادگی، فرایند رسیدگی و صدور حکم منحصرأ برای دعاوی مطروحه و بدون مشارکت کنشگران و خود زوجین در فرایند رسیدگی، علاوه بر احتمال صدور احکام معارض و دشواری ریشه‌یابی مشکل اصلی، زوجین را درگیر فضایی رقابتی می‌نماید که به‌جای رفع اختلافات خود، با کینه‌توزی و انتقام‌جویی به دنبال طرح شکایات مختلف بر علیه یکدیگر و حتی طرح دعاوی واهی می‌شوند (جورج^۱، ۲۰۰۸).

^۱. George

در همین زمینه مصاحبه‌شونده شماره ۲۴ که یکی از قضات باتجربه دادسرا است ضمن تأیید مسئله مذکور به بیان یکی از مصادیق آن می‌پردازد و می‌گوید: «زوج پزشکی در مورد حق ملاقات، مشاجره و کتک کاری داشتند، تخریب اموال یکدیگر، افترا، ممانعت از ملاقات طفل، نفقه، تمکین، استرداد جهیزیه و وسایل دوران زندگی مشترک، درگیری و ضرب و شتم خانواده‌های طرفین و دعاوی دیگری که علیه یکدیگر طرح کرده بودند همگی زمینه‌ساز ایجاد ۶۳ پرونده در محاکم مختلف شده بود. مدام به طرح دعوا و شکایت این زوج علیه یکدیگر نیز اضافه می‌شد. هیچ یک از طرفین هم کوتاه نمی‌آمدند و قضات هم کوششی در ترغیب و مشارکت دادن آن‌ها برای پیدا کردن راه حل برای خروج از این وضعیت نداشتند». تمسک طرفین دعوا به این نوع دادرسی، تکثر و تنوع محاکم و بی‌اطلاعی قضات از سایر پرونده‌ها و عدم توجه آنان به جلب همکاری زوجین در حل اختلافات خود موجب تشدید اختلافات و سوق دادن طرفین دعوی به سوی شکست طرف مقابل می‌شود.

وکالی مورد مصاحبه نیز به عدم ترغیب طرفین دعوا در یافتن راهکاری برای حل مشکلاتشان و ایجاد فضای ترفعی اشاره داشتند؛ مانند وکیل مورد مصاحبه شماره ۶ با ۲۱ سال سابقه وکالت در حوزه دعاوی خانوادگی که چنین مطرح می‌کند: «برخی از زوجین وارد این چرخه قضایی می‌شوند که یک سمت پرونده آن‌ها در دادگاه کیفری و سمت دیگر در دادگاه خانواده و حقوقی است. اکثر قضات هم تلاشی برای درگیر کردن فعالان آن‌ها در مسیر رسیدگی نمی‌کنند، مگر معدود قضات که آن‌ها هم نهایتاً در حد یک سؤال از طرفین شاید پیرسند و کار خود را می‌کنند» این شرایط که در نظام قضایی سنتی مرسوم است نه تنها موجب حل و فصل مؤثر و کاهش اختلافات خانوادگی می‌شود؛ بلکه زمینه‌ای برای پیچیدگی پرونده‌ها و دعوا تراشی زوجین مهیا می‌شود.

تحلیل محتوای شکایت‌ها و دعاوی خانوادگی متعدد میان زوجین جلوه‌های دیگری از تشدید اختلافات میان طرفین دعوی را نشان می‌دهد. به عنوان نمونه در پرونده شماره ۲۲ زوج شکایتی دایر بر توهین تقدیم کرده و زوج در دادگاه کیفری ۲ به پرداخت جزای نقدی محکوم شده است. زوج دوباره به اتهام تهدید ملزم به حضور در شعبه دیگری از دادگاه کیفری ۲ می‌شود، در شعبه مذکور و دادگاه تجدیدنظر رأی بر برائت وی صادر می‌شود. زوج پس از مدتی در محکمه دیگر با توسل به حق انحصاری و قانونی اذن خروج از کشور، برای به در دسر انداختن و لجبازی مانع خروج زوج از کشور می‌شود و زوج برای اثبات ضرورت خروج اقدام به طرح دعوی می‌کند. علاوه بر موارد مذکور تخریب عمدی اشیاء منقول و غیرمنقول، مطالبه مهریه، ترک نفقه، درخواست طلاق (توسط زوجه)، الزام به تمکین، خسارات دادرسی، سرقت، ضرب و جرح عمدی، دادخواست اعسار، خواسته تجویز ازدواج مجدد (توسط زوج) دعاوی دیگری است که در دادگاه‌های مختلف کیفری، حقوقی و خانواده و شعب مختلف دادگاه تجدیدنظر و دیوان عالی توسط زوجین مطرح و پیگیری شده است و قاضی مسئول رسیدگی بدون تلاش برای جلب مشارکت طرفین دعوی در مسیر حل موضوع به طور انتزاعی حکم قانونی فرد را صادر کرده است. این روش رسیدگی نه تنها به فصل خصومت منجر نمی‌شود؛ بلکه رفت و آمدهای مکرر و

سرگردانی در محاکم متعدد و تشریح موضوع در حضور قضات و وکلای متعدد، ارتباط با مجرمین و شکات دیگر و اثرات سوء آن، افسردگی، اضطراب، بلا تکلیفی، تنش در بین خانواده‌ها و اطرافیان، توسل به ابزارهای غیر مشروع و غیرقانونی برای پیش‌برد امور قضایی، سرگردانی فرزندان و مبدل شدن آن‌ها به اهرم فشار و عدم تأمین نیازهای آنان را در دشوارترین و پرفشارترین شرایط زندگی طرفین را همراه دارد. خانم مصاحبه‌شونده شماره ۲ بیان می‌دارد: «چند ساله که از این دادگاه به آن دادگاه می‌روم و با قضات مختلف و وکلای همسر مدام بحث می‌کنم. در این دادگاه تا بخواهم قاضی را توجیه کنم که این مسائل باعث عسر و حرجم شده و به‌ناچار به طلاق فکر می‌کنم خیلی جدی می‌گویم ربطی به این پرونده ندارد دعوی طلاق را دادگاه خانواده مطرح کن یا در دادگاه خانواده به قاضی می‌گویم درگیر حضانت بچه هستم یا از موضوع دیگری که زمینه‌ساز به‌وجود آمدن این بحث شده می‌گویم اینجا فقط به همان دعوی که دادخواستش را داده‌ای رسیدگی می‌شود». در عین حال و با توجه به مشکلات پیگیری سلسله دعوی، مصاحبه‌شونده مذکور علت طرح برخی از دعوی و شکایات خود را این چنین بیان می‌کند: «اوایل مهریه زیاد مهم نبود؛ ولی وقتی همسر سر دنده لج افتاده و مرا از این دادگاه به آن دادگاه کشاند و معطل گذاشت، من هم مهریه‌ام را اجرا گذاشتم. الان هم که برای نفقه‌ام دادخواست دادم در مقابل دادخواست من، او رفته دادخواست تمکین داده که جلوی کار من رو بگیرد و مانند آن» استفاده از ابزارهای قانونی مختلف در این نمونه‌ها نه برای حل مسئله بلکه به‌عنوان روشی برای چانه‌زنی و قدرت‌نمایی زوجین و وکلای مدافع آن‌ها به‌نحوی احساس می‌شود.

با آنکه هدف از تشکیل دادگاه‌های خانواده از ابتدا به دلیل توجه به صلح و سازش، رسیدگی مطلوب و حفظ خانواده و پیشگیری از عمیق‌تر شدن کشمکش و لجباجت زوجین است؛ اما داده‌های حاصله از مشاهده، مصاحبه عمیق و تحلیل محتوای پرونده‌ها نشان می‌دهد این تدابیر اثربخش نبوده و حتی به وخامت بیشتر وضعیت خانواده و وقوع نتایج دهشت‌بار منجر می‌شود. در این راستا دادگاه‌های یکپارچه خانواده با داشتن ویژگی تجمیع که سبب گسترش و محبوبیت آن نیز شده است بستری مهیا کرده‌اند که به برون‌رفت از چالش‌های مطرح شده کمک می‌کنند. این دادگاه‌ها با استفاده از رویکرد غیرترافعی و جلب مشارکت کنشگران حقوقی مانند قضات، وکلا و درمانگران فعال و آموزش‌دیده در زمینه‌های حقوقی و شیوه‌های حل و فصل نوین و اتخاذ روش‌های خلاقانه و رویکرد درمان‌مدار به دنبال مشارکت زوجین در فرایند تصمیم‌گیری و پیدا کردن راهکار مناسب جهت حل و فصل منازعات خود و اجتناب از تفکر برد - باخت برمی‌آیند. بهره‌گیری از کارشناسان و متخصصان میان‌رشته‌ای، جلوگیری از ورود زوجین به فرایند مخاصمه آمیز و طرح دعوی کیفری و مدنی بسترهای مناسبی را برای بررسی امکان صلح و سازش فراهم می‌کند. به‌رغم شیوه جنبه‌های رسیدگی ترافعی و رویکرد برنده - بازنده در رسیدگی به دعوی خانوادگی جلوه‌هایی از مشارکت نهادهای درمانی و مشاوره‌ای را می‌توان در حل و فصل دعوی خانوادگی در ایران مشاهده کرد. مانند مشاهده شماره ۱۰ که قاضی با درک احتمال سازش جلسات رسیدگی را تجدید کرده و با حضور وکلا و مشاور قضایی و دعوت از خانواده‌هایی طرفین و مشورت و

انگیزه بخشیدن به زوجین جهت حل اختلافات اقدام کرده است. در جلسه نهایی زوج موافقت خود را مبنی بر مراجعه به روان‌پزشک اعلام و زوجه از شکایات خود صرف‌نظر کرد. البته به دلیل تراکم پرونده‌ها، کمبود منابع مالی، انسانی، فقدان آموزش‌های موردنیاز، شکل‌گیری افراطی قضایی و مانند آن چنین اقداماتی به‌ندرت در رویه‌های قضایی محاکم به چشم می‌خورد.

۳. تلفیق پرونده‌های خانوادگی و پیشگیری از طرح دعوی گوناگون

در رسیدگی‌های سنتی و متداول، منازعات مربوط به یک خانواده توسط قضات و محاکم قضایی متعدد رسیدگی می‌شود، بدین نحو که یک قاضی ممکن است به مسائل مربوط به حضانت کودک رسیدگی کند، قاضی دیگر به دعوی نفقه و قاضی سوم مسئله طلاق زوجین را مورد رسیدگی قرار دهد. در این بین چنانچه اتهاماتی نظیر ضرب‌وجرح یا کودک‌آزاری نیز وجود داشته‌باشد، در دادسرا و دادگاه‌های کیفری جداگانه طرح و رسیدگی می‌شود (میلن^۱، ۱۹۹۰ و هاوول^۲، ۲۰۰۰) ماهیت چندگانه مراجع قضایی که برخی از دعوی خانوادگی به محاکم حقوقی، برخی دیگر به محاکم کیفری و برخی به شورای حل اختلاف و دادگاه خانواده ارجاع می‌شود بدون ارتباط و مبادله اطلاعات دقیق و روزآمد میان این واحدها احتمال صدور احکام متناقض و ناهماهنگ را افزایش می‌دهد (ویلیامز، ۱۹۹۵ و هرس^۳، ۲۰۰۲). چالش مذکور در نمونه‌های بسیاری از پرونده‌های خانوادگی قابل مشاهده است. به‌عنوان نمونه در پرونده شماره ۵، قاضی دادگاه خانواده بر اساس دادخواست نفقه زوجه اقدام به صدور رأی کرده و زوج را مکلف به پرداخت نفقه کرده است. درحالی‌که در همین زمان شکایت مرد با عنوان اتهامی رابطه نامشروع زوجه در دادگاه کیفری در حال رسیدگی است. تفکیک این دعوی از یکدیگر و واکنش‌های انتزاعی به هریک از ابعاد دعوی خانوادگی مانع صدور احکام جامع و متناسب می‌شود. قاضی اجرای احکام دادگاه خانواده به‌عنوان مصاحبه‌شونده شماره ۱۰ در خصوص پرونده شماره ۵ بیان می‌دارد: «تفکیک دعوی کیفری و غیرکیفری خانواده مشکلاتی را در پی داشته است. بارها شاهد بوده‌ام بافاصله ۲ یا ۳ ماه حکم نفقه و تمکین هم‌زمان با یکدیگر از دو شعبه مختلف صادر شده است. زوجه دادخواست مطالبه نفقه داده است و زوج که در جلسه رسیدگی به نفقه حضور نیافته حکم تمکین از شعبه دیگری در دست داشته و لذا دادگاه یک‌طرفه حکم نفقه صادر کرده است و این‌ها در مغایرت با یکدیگر قرار می‌گیرند».

در برخی دیگر از دعوی که سه مرجع دادگاه خانواده، کیفری و شورای حل اختلاف صلاحیت رسیدگی به آن‌ها را دارند؛ مانند نفقه معوقه و جهیزیه و یا در دعوی مهریه که در شعبه دادگاه خانواده و اجرای ثبت طرح می‌شوند و اطلاعات پرونده‌ها بین محاکم مبادله نمی‌شود، صدور آرا متهافت دور از انتظار نیست. تکثر و تنوع محاکم و عدم اطلاع قاضی از مجموعه پرونده‌های در جریان خانواده در

1. Milne

2. Howell

3. Williams

رسیدگی دقیق و منسجم اختلال ایجاد می‌کند. به‌عنوان نمونه در پرونده شماره ۸ با موضوع دادخواست نفقه جاریه در واحد اجرای احکام دادگاه خانواده، قاضی دادگاه خانواده حکم به صدور پرداخت نفقه جاری کرده و در ادامه قاضی دادگاه کیفری زوج را محکوم به پرداخت نفقه معوقه کرده و همچنین قاضی شورای حل اختلاف توصیه به ادامه زندگی مشترک و رای به عدم بدهکاری مرد بابت نفقه زوجه کرده است. بعد از مدت یک سال و مراجعه زوج به واحد اجرای احکام دادگاه خانواده مشخص شد زوج محکوم به پرداخت نفقه ماهیانه شده است درحالی که با زوجه زندگی مشترک داشته و هزینه‌های زندگی را پرداخت کرده است.

قاضی اجرای احکام به‌عنوان مصاحبه‌شونده شماره ۲۶ در پاسخ به این پرسش که تفکیک دعوی خانوادگی و طرح آن در مراجع قضایی مختلف چه پیامدهایی دارد می‌گوید: «رای‌های متناقض زیادی داریم، گاهی برخی پرونده‌ها رو ضمیمه می‌کنند که شورای حل اختلاف دادخواست نفقات معوقه وارد کرده با این ادله که زوجین با هم زندگی مشترک داشته‌اند؛ ولی در واحد اجرای احکام ناگزیر مجری اجرای رأی صادر شده (پرداخت نفقه) از شعبه دادگاه خانواده هستیم، تعارض است دیگر، تعارض از این بزرگ‌تر نمی‌شود که موضوع یکی است؛ اما آرای صادره مختلف است».

مدیریت افتراقی و رسیدگی پرونده‌های یک خانواده و ارجاع موضوع واحد به چند مقام قضایی که مانع بررسی هماهنگ دعوی خانواده و اتخاذ تصمیمات متعارض می‌شود در ارجاع پرونده‌های مربوط به یک خانواده به شعب مختلف یک دادگاه نیز مشاهده می‌شود و دوگانگی‌هایی را رقم می‌زند. به‌عنوان مثال در پرونده شماره ۱۳ و بررسی پرونده‌های مرتبط با آن زوج در ابتدا دادخواست فسخ نکاح را در یکی از شعب دادگاه خانواده (شعبه ۱) طرح کرده و سپس زوجه در شعبه دیگر (شعبه ۴) دادخواست نفقه را ثبت کرده است و زوج در ادامه در همان شعبه (شعبه ۴) دادخواست متقابل تمکین داده که به دلیل احراز سوءرفتار وی رد شده و دوباره در (شعبه ۱) دادخواست متقابل تمکین خود را مطرح کرده است. این اقدامات در حالی است که در برخی از موارد، دعوی مطرح شده با یکدیگر ارتباط کامل داشته و مطابق ماده ۱۴۱ ق.آ.د.م مصوب ۱۳۷۹ امکان اقامه دعوی تقابل و تجمیع را دارند. قاضی مورد مصاحبه شماره ۱۶ کارشناس ارشد حقوق خصوصی در این رابطه بیان می‌کند «به‌لحاظ قانونی این نوع ارجاعات صحیح نیست؛ ولی دلیل اصلی آن کمبود نیرو و تعداد اندک قضات دادگاه است. با ورود تعداد فراوان پرونده و استفاده از مرخصی توسط قضات و عدم تأمین دادرسی علی‌البدل ناگزیر بقیه پرونده‌ها به شعب دیگر ارجاع می‌شود، این مجتمع چهل قاضی دارد این‌ها ۴۰ ماه مرخصی می‌روند و حق قانونی آنهاست در این مدت ما ۴۰ قاضی نداریم».

ابهام در برخی آرای صادره توسط شعب دادگاه خانواده و ارجاع آن به واحد اجرای احکام نیز چالشی است که از تفکیک مراجع قضایی ذی‌صلاح ناشی می‌شود. این ابهامات گاهی نیاز به دستور قضایی

۱. م. ۱۴۱ ق.آ.د.م «خواننده می‌تواند در مقابل ادعای خواهان، اقامه دعوا کند. چنین دعوی در صورتی که با دعوی اصلی ناشی از یک منشا بوده یا ارتباط کامل داشته باشد، دعوی متقابل نامیده شده و توأماً رسیدگی می‌شود...»

دارد لکن علی‌رغم علم و ارجحیت حل ابهام توسط قاضی صادرکننده رأی، شعبه دادگاه خود را فارغ از رسیدگی می‌داند و به اجرای احکام واگذار می‌کند. به‌عنوان نمونه در پرونده شماره ۷ دادگاه به اجرای احکام دستور ارجاع به پزشکی قانونی جهت تشخیص زمینه اختلال در زوج و تعیین امنیت جانی زوجه در منزل مشترک داده است و مجری اجرای تصمیم فوق به‌عنوان مصاحبه‌شونده شماره ۱۳ بیان می‌دارد: «اشتباه محض است حکم را یک قاضی صادر کند و قاضی دیگر بخواهد آن را اجرا کند قانوناً دستور مذکور در این پرونده یک امر ماهوی است و قاضی اجرای احکام یا پزشکی قانونی صرفاً نمی‌توانند در مورد این موضوع اظهارنظر کنند و باید قاضی محکمه آن را احراز کند». تحلیل محتوای این مصاحبه نشان می‌دهد این تعارضات محدود به تنوع مراجع قضایی صالح به رسیدگی نیست و تفکیک مرحله صدور دستورهای قضایی از مرحله نظارت بر اجرای دستورات ممکن است چالش‌هایی را ایجاد کند. مصداق دیگر مشکل پراکندگی محاکم در رسیدگی به دعوی خانوادگی، دعوی مربوط به ملاقات طفل است که در این خصوص واحد اجرای احکام دادگاه خانواده اقدام به اجرای حکم می‌نماید لکن ضمانت اجرای حکم صادر شده را شعبه حل اختلاف بر عهده دارد. قاضی شماره ۲۲ می‌گوید: «در حال حاضر بابت ملاقات طرف باید در یک مرجع دیگر شکوائیه‌ای مطرح کند و حکم آن صادر و قطعی شود تا بتواند حکم جلب بگیرد که امری زمان‌بر و طاقت‌فرساست و عملاً احکام ملاقات اطفال بدون اجرا می‌ماند» بحث ضمانت اجرای ممانعت از حق ملاقات طفل که شکایت آن در دادگاه کیفری انجام می‌شود درحالی است که در قانون حمایت خانواده موضوع ملاقات طفل در صلاحیت دادگاه خانواده مطرح شده است و به عقیده برخی از حقوق‌دانان مورد مصاحبه ضمانت اجرای آن هم می‌بایست به قاضی دادگاه خانواده یا دادرس اجرای احکام واگذار شود تا امکان رسیدگی صحیح وجود داشته باشد. با بررسی دعوی و مشکلات مذکور در مجموع به‌نظر می‌رسد این نوع رسیدگی غیرمنسجم و پراکنده با روح دعوی و اختلافات خانوادگی و مقتضیات حاکم بر آن سازگاری ندارد. موضوعی که داده‌های مطالعات تجربی مؤید آن هستند (رأس^۱، ۱۹۹۸ و جورج^۲، ۲۰۰۸ و ارشد^۳، ۲۰۱۸) دعوی خانوادگی از دیگر دعوی متمایز و درهم‌پیچیده و غیرقابل تفکیک از یکدیگرند و برای دادرسی این دعوی و حتی اجرای تصمیمات دادگاه، نیاز به قواعد و ابزارهای ویژه و به‌کارگیری رویه‌های هماهنگ و یک‌پارچه است. یک اصل مهم در دادگاه یک‌پارچه خانواده، صلاحیت موضوعی جامع در رسیدگی به طیف گسترده‌ای از دعوی مرتبط با خانواده است. این موضوعات مرتبط با یکدیگر عبارت‌اند از طلاق با انحلال و فسخ، دارایی ایام زناشویی، حضانت فرزند، ملاقات با فرزند، نفقه همسر و فرزند، کودک‌آزاری و بی‌توجهی، فرزندخواندگی و سرپرستی، خشونت خانگی، بزهکاری نوجوانان، مسائل بهداشت روانی، مسائل حقوقی - پزشکی و مانند آن است.

^۱. Ross

^۲. Goerge

^۳. Arshad

هرچند برخی از کنشگران قضایی مورد مصاحبه به چالش‌های تجمیع دعاوی خانوادگی در نظام حقوقی ایران اشاره کرده‌اند. برای نمونه مصاحبه‌شونده شماره ۳۱ و قاضی دادگاه خانواده در این مورد بیان داشت: «برای این نوع رسیدگی نیاز به حضور قاضی است که در هر دو بعد حقوقی و کیفری تخصص داشته‌باشد که معمولاً جمع این دو کار سختی است». مصاحبه‌شونده شماره ۵ و وکیل حوزه خانواده می‌گوید «با تجمیع دادگاه دوباره به چاهی می‌افتیم که برای دادگاه‌های عمومی حفر شده است. اساساً آمیختن رسیدگی‌های خانواده که به‌مثابه جزئی از محاکمی‌اند که طبع حقوقی دارند با کیفری دوباره همان ماجرای دادگاه عمومی می‌شود... به‌جای آن دادرسی خانواده تأسیس شود که به‌نوعی در قانون حمایت خانواده بنا بوده مطرح شود مطلوب‌تر است» به‌نظر می‌رسد منتقدان ایجاد دادگاه‌های یک‌پارچه پیامدهای مثبت ایجاد تحول در حمایت از حقوق زوجین و تلفیق ابعاد مدنی و خانوادگی با حمایت‌های کیفری را نادیده انگاشته‌اند. به‌عبارت‌دیگر با تلفیق حمایت‌های مدنی و کیفری از حقوق زوجین دلیلی بر طرح دعاوی متعدد در مراجع قضایی گوناگون باقی نمی‌ماند طرفین دعوا می‌توانند تمامی ادعاهای خود را در قالب یک دعاوی خانوادگی مطرح کنند.

تعدادی از مصاحبه‌شوندگان طرف‌دار ایجاد دادگاه‌های یک‌پارچه در رسیدگی به پرونده‌های کیفری و مدنی در حوزه خانواده به تجربه تشکیل دادگاه‌های عام و پیامدهای سوء تفکیک جنبه‌های مختلف یک دعوی از یکدیگر اشاره کرده‌اند. برای نمونه قاضی دادگاه خانواده و مصاحبه‌شونده شماره ۲۹ که می‌گوید «اوایل که استخدام دادگستری شدم به‌عنوان قاضی در دادگاه عام همه پرونده‌ها اعم از خانواده، قتل، حقوقی را یک‌جا رسیدگی می‌کردم یک قاضی می‌تواند هم به دعاوی کیفری و هم به دعاوی حقوقی رسیدگی کنه خیلی از همکاران چند سال کیفری بودند الان دادگاه خانواده کار می‌کنند مشکلی ندارد». باتوجه به محدود بودن عناوین مجرمانه کیفری و در حوزه حقوق و تکالیف خانوادگی به‌نظر می‌رسد اشراف قضات دادگاه‌های خانواده بر جنبه‌های حقوق و تکالیف دعاوی خانوادگی امر دشوار و پیچیده‌ای نباشد. ضمن اینکه تمرکز دادگاه‌های یک‌پارچه بر این استدلال است در فرض مشارکت طرفین دعوی در تعریف مشکل و پیدا کردن راه حل نیاز به طرح دعوای متعدد و ورود در فرایندهای ترافعی و مخاصمه‌آمیز از بین می‌رود و بدین ترتیب حجم دعاوی خانوادگی نیز کاهش می‌یابد.

یکی دیگر از قضات اجرای احکام در این مورد می‌گوید: «یک خانواده هر چه پرونده دارد که راجع به مسائل زوجیت باید یک‌جا باشد یا حداقل برخی از دعاوی مانند ممانعت از ملاقات را که در حوزه تخصص خانواده است باید همگی تحت لوای یک دادگاه خانواده رسیدگی بشود و یا اجرای احکام به شعبه دادگاه خانواده واگذار شود تا مباحث خانواده هر چه که پیش بیاید در یک‌جا باشد تا آن قاضی‌ای که می‌خواهد رأی صادر کند بر همه موضوعات آن خانواده مسلط باشد. باتوجه به اظهارنظرهای مختلف پیرامون تشکیل دادگاه‌های یک‌پارچه و جدید بودن این تجربه در نظام حقوقی ایران به‌نظر می‌رسد بتوان با الهام از تجربه نظام‌های حقوقی میزبان دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده، ضمن طراحی الگوی بومی

بهره‌گیری از این تجربه را موکول به اجرای آزمایش این طرح در برخی شهرهای کشور و شناسایی نقاط ضعف و قوت آن کرد.

۴. رسیدگی به دعاوی خانوادگی در مدت زمان معقول و بدون تأخیر ناموجه

اطاله دادرسی در دعاوی خانوادگی یکی از چالش‌های مهم دستگاه قضایی است و نتایج نامطلوبی را به دنبال دارد. با مطرح شدن منازعات خانوادگی در دادگاه، خانواده‌ها در وضعیت نابسامانی قرار می‌گیرند، در این وضعیت هر گونه تأخیر در رسیدگی و حل و فصل پرونده‌های خانوادگی باعث می‌شود مشکلات آنها حل نشده باقی بماند و حتی به طور بالقوه تشدید شود (الرود، ۱۹۹۳). در اغلب محاکم این مسئله به وضوح مشهود است و طرفین دعوی در مصاحبه‌های انجام شده به طولانی بودن زمان دادرسی به عنوان یکی از مهم‌ترین مشکلات پیش روی خود اشاره کرده‌اند. افرادی که در آستانه جدایی از همسرانشان هستند به دلیل اطاله دادرسی حتی شانس بازگشت به زندگی دوباره را از دست می‌دهند، در برخی موارد فرزندان سرگردان و بلا تکلیف می‌مانند و یا والدین آنها اغلب ماه‌ها از حضانت یا حتی ملاقات فرزند خود محروم می‌شوند و بار روانی و مشکلات مضاعفی را تجربه می‌کنند (الرود، ۱۹۹۳ و جکسون، ۲۰۱۱). در این خصوص مصاحبه‌شونده شماره ۱۴ در دادگاه خانواده می‌گوید: «شوهرم قبلاً الکلی بود الان تفریحی می‌خوره و زده تو کار خرید و فروشش چند دعوا و چاقوکشی هم گذرانده و رابطه نامشروع دارد، چند دادخواست داده‌ام؛ ولی در مورد دادخواست حضانت بچه‌ام که از همه مهم تر است و مدام پیگیری می‌کنم هنوز تعیین تکلیف نشده‌است». مصاحبه‌شونده ۹ که زنی جوان است اینگونه بیان می‌کند: «دو ساله و نیمه چند پرونده را دارم پیگیری می‌کنم، انقدر طولانی شده که دو تا از شاهدهایم که مسن بودند، فوت کردند، از آن ور هم شوهرم کینه کرده و روز به روز اخلاق و رفتارهایش بدتر و ترسناک تر می‌شود». بخشی از این اطاله دادرسی ریشه در طرح دعاوی متعدد از سوی زوجین در فرایند رسیدگی به دعاوی قبلی است. بیشتر قضاتی که در حیطه دعاوی خانوادگی کار می‌کنند نیز بر این موضوع صحه می‌گذارند. به عنوان نمونه یکی از آنها قاضی شماره ۱۸ بیان می‌دارد: «اطاله دادرسی بویژه هنگام رسیدگی به دعاوی زنانه که همسرانشان آنها را ترک کرده یا به هر دلیلی وضعیت نامشخص دارند و در دادگاه دیگر پرونده دارند، گاهی به ۵ سال می‌رسد و در مواردی اگر پرونده‌های مختلف یک زوج را ملاحظه کنید این مدت بیشتر هم می‌شود». نمونه پژوهش‌های انجام شده در مورد دادخواست‌ها و شکایت‌های خانوادگی یکی از زوجین نشان داد از شروع طرح نخستین دعوا در سال ۱۳۸۸ تا پایان زمان رسیدگی به آخرین دعوا در سال ۱۳۹۹ بیش از ۱۰ سال سپری شده است. برخی از قضات مورد مصاحبه این کلیشه ذهنی در دستگاه قضایی را که طولانی تر شدن فرایند رسیدگی به دعاوی خانوادگی و به ویژه پرونده‌های طلاق امکان صلح و سازش میان زوجین را افزایش می‌دهد، را زیر سوال برده‌اند. برای نمونه قاضی شماره ۱ در این خصوص می‌گوید: «برخی تصور می‌کنند هر قدر زوجین در محاکم بیشتر معطل شوند، امکان مصالحه شان بیشتر می‌شود، ولی آنها که در جریان فروپاشی خانواده ایستاده‌اند، این معطل شدن‌ها را سبب کورت‌تر شدن گره زندگی شان می‌دانند. زوج‌هایی که اختلافاتشان را به

دادگاه آورده‌اند، می‌خواهند هر چه زودتر حکم شان صادر شود و از ملالت‌ها خلاص شوند». مرد میان‌سال و مصاحبه‌شونده‌ش ۳۰ بیان می‌کند: «من از برج ۷، ۱۴۰۰ منتظر رأی هستم گفتن ۴۵ روزه می‌آید به خدا خسته شدم تا کی ناعدالتی و زدوبند، در دادگاه دیگر هم که دادخواست اعسار نفقه داده‌ام اوضاع همین است من را بدبخت کردن مجبور شدم پول قرض کنم و به وکیل بدهم». این معضل با هیچ منطقی سازگار نیست و می‌تواند منشأ بسیاری از نارضایتی‌ها، فعالیت سوءاستفاده‌گران و کارچاق‌کن‌ها، یأس و ناامیدی، انتقام‌جویی شخصی و ناامنی‌های اجتماعی شود. علاوه بر آن فرصت زیادی از دادگاه و کارکنان دادگاه در راستای توضیح و تشریح فرایند دادرسی گرفته می‌شود و نیز هزینه‌های مالی دوچندانی به اصحاب دعوا و دستگاه قضا تحمیل می‌کند. ضمن اینکه گذشت زمان موجب کهنگی دلایل و مدارک می‌شود و هر چه از عمر یک پرونده و دادرسی سپری شود بر پیچیدگی آن افزوده می‌شود که این امر احقاق حق را با مشکل مواجه می‌کند. عوامل اطاله دادرسی محصور به چند علت نیست، در طول رسیدگی به یک پرونده، خواه‌وناخواه عواملی وجود دارد که بر روند رسیدگی تأثیر می‌گذارد و به نحوی سبب کندی جریان رسیدگی می‌شود (گلدوست و همکاران، ۱۳۹۰؛ حاتمی و عشق‌پور، منصور، ۱۳۹۵؛ السان و همکاران، ۱۳۹۷؛ صفری، ۱۳۹۸؛ کاظمی، ۱۴۰۲). این تأخیر می‌تواند ناشی از ضعف علمی قضات و عدم تسلط بر قوانین و رویه‌های قضایی، کثرت قوانین و پراکندگی آنان، حجم بالای پرونده‌ها و تراکم کاری، کمبود کادر قضائی و دفتری و فقدان امکانات متناسب با نیازها، کافی نبودن آموزش‌های کادر دفتری حوزه‌های قضایی، عدم آگاهی‌های قضایی و حقوقی اشخاص باشد لکن در این میان تعدد مراجع رسیدگی به دعوای مربوط به روابط خانواده یکی از موارد مهم و تأثیرگذار است.

مدیریت مؤثرتر زمان و منابع نتیجه اثربخشی است که در ارزیابی و سنجش عملکرد دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده به دست آمده است. هدف اصلی دادگاه یک‌پارچه خانواده هماهنگ کردن تمام دعاوی و پرونده‌های یک خانواده، به منظور رسیدگی در مدت زمان معقول و پیشگیری از تاخیرهای ناموجه است. در این دادگاه، هر موضوعی که به خانواده مربوط می‌شود؛ مانند اتهامات بزهکاری نوجوانان، اتهامات غفلت و سوءاستفاده از فرزند، سلب حضانت و فرزندخواندگی، خشونت خانگی، حق حضانت و ملاقات کودک، طلاق و مسائل مالی مرتبط مانند نفقه، یا تقسیم اموال و مانند آن همگی در دادگاه یک‌پارچه رسیدگی می‌شود. با این تجمیع دعاوی، قضات به تمام جوانب اختلاف احاطه می‌یابند و با حضور ذهن کافی، درک کامل‌تری از ماهیت همه‌جانبه مشکلات حقوقی خانواده به دست می‌آورند و در نتیجه تصمیمات قضایی خود را با واقعیت‌های موجود در حوزه خانواده منطبق سازند. همچنین دقت در صدور قرار تأمین کیفری، نظارت و بازرسی صحیح بر ضابطین در تشکیل ابتدایی پرونده‌های کیفری، مدیریت اصولی در برقراری نظم و انضباط، حل و فصل مؤثر و به موقع دعاوی از دیگر ثمرات قابل دستیابی با تجمیع دعاوی است (فلانگو، ۲۰۰۰ و دالر، ۲۰۲۰).

همچنین حضور گروهی متشکل از کارشناسان و مددکاران اجتماعی و روان‌شناسان و استفاده از نظرات کارشناسی و تخصصی آن‌ها به منظور حل و فصل موضوع در معیت قاضی متخصص و آموزش دیده و حتی در برخی موارد پیش‌بینی الگوی «یک قاضی - یک خانواده» و کاهش امکان ناهماهنگی و اتخاذ تصمیمات آگاهانه اقدامی است که در راستای کاهش اطاله دادرسی یا جلوگیری از طولانی شدن رسیدگی به پرونده‌های قضایی در دادگاه یک‌پارچه خانواده اجرا می‌شود (رزنیک^۱، ۱۹۸۳ و باب، ب ۱۹۹۸ و دالر، ۲۰۲۰).

علاوه بر آن واگذاری پرونده‌های خانوادگی به یک تیم مدیریت پرونده متشکل از قضات، کنشگران حقوقی و کارکنان دادگاه بلافاصله بعد از دریافت باعث خواهد شد که تأخیر در رسیدگی به پرونده‌ها محدود شود و برای هر پرونده استاندارد زمانی تعیین شود و بازه آن به خانواده‌ها اطلاع داده شود. همچنین این امر افزایش رضایت عمومی، مداخله زودهنگام دادگاه، امکان تعیین معیاری دقیق برای اندازه‌گیری اثربخشی مدیریت پرونده و ترویج استفاده از نظام‌های اطلاعاتی برای نظارت مکرر مدت زمان سپری شده از زمان شروع رسیدگی به پرونده‌های قضایی را در پی دارد.

نتیجه‌گیری

دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده در بستر نظام حقوقی کامن لا شکل گرفتند. این دادگاه‌ها که صلاحیت رسیدگی به کلیه امور و دعاوی با منشأ رابطه خانوادگی و موضوعاتی با قابلیت ایجاد، قطع و یا تغییر یک رابطه خانوادگی دارند بر اساس چند اصل از سایر دادگاه‌های مرسوم متمایز شده‌اند. این اصول عبارت‌اند از: «تمرکز بر عوامل زیربنایی منازعات خانوادگی، مشارکت کنشگران در جلوگیری از تشدید اختلاف و پیدا کردن راه حل، تلفیق پرونده‌های خانوادگی و پیشروی از طرح دعاوی گوناگون و رسیدگی به دعاوی خانوادگی در مدت زمان معقول و بدون تأخیر و ناموجه».

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است قضات و کنشگران حوزه‌های مختلف در دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده با تمرکز بر عوامل زیربنایی و دلایل اصلی دعاوی مطرح شده توسط زوجین نقش مهمی در رسیدگی منصفانه و اثربخش ایفا می‌کنند. کاربرد این اصل در دادگاه‌های رسیدگی‌کننده به دعاوی خانوادگی و توجه به ریشه اختلافات می‌تواند در رفع مشکلات موجود مؤثر باشد تحلیل محتوای پرونده‌های خانوادگی و مصاحبه‌های انجام شده با اصحاب دعوا و قضات نشان داد زوجین در فرایندهای قضایی با تمسک به دادخواست‌های مختلف اهداف دیگر و متفاوت از متن دادخواست ارائه شده را دنبال می‌کنند و در مقابل نیز نظام قضایی مبتنی بر دادرسی سنتی صرفاً به همان دعوی مطروحه رسیدگی و رأی متناسب و قانونی را صادر می‌کند، در این شکل مسائل زمینه‌ساز طرح دعوی زوجین مورد توجه قضات قرار نمی‌گیرد و حل نشده به قوت خود باقی می‌ماند. در رویکرد دادگاه‌های یک‌پارچه اگر محاکم ذی‌صلاح به علت اصلی طرح دعوی و زوایای مختلف آن توجه کند و از مشارکت زوجین برای یافتن راهکار مناسب و حل مسئله در فرایند رسیدگی بهره بگیرند حس ترافعی و تفکر برنده - بازنده بین زوجین

^۱.Resnik

کنترل می‌شود و با برقراری تعادل میان حقوق آن‌ها رسیدگی اثربخش و تصمیمات آگاهانه‌تری اتخاذ می‌شود. موضوعی که به‌عنوان دومین مؤلفه دادگاه‌های یک‌پارچه شناسایی شده‌است.

نتایج این پژوهش نشان داد یکی از چالش‌های قابل‌ملاحظه در دادگاه‌های سنتی، طرح دعاوی حقوقی و کیفری در مراجع قضایی متعدد و رسیدگی به آن‌ها توسط قضات مختلف است که این امر احتمال صدور احکام معارض و اختلال در فرایند حل مسئله را افزایش می‌دهد. تلفیق پرونده‌های کیفری و مدنی به‌عنوان یکی از اصول دادگاه‌های یک‌پارچه و انتصاب قاضی واجد شرایط و مدیریت تمامی پرونده‌های مربوط به رابطه زوجیتی می‌تواند سهم به‌سزایی در کشف حقایق پرونده و اتخاذ تصمیمات آگاهانه‌تر ایفا کند. همچنین دادگاه یک‌پارچه خانواده با رویکردی جامع محور از اطلاع دادرسی پیشگیری کرده و با مشارکت دادن زوجین در فرایند دادرسی به شناسایی عوامل زیربنایی منجر به طرح دعوا پرداخته و رسیدگی منصفانه‌تر و تصمیمات مؤثرتری اتخاذ می‌کند. دادگاه یک‌پارچه خانواده در قالب یک ایده جدید و مدرن در نظام حقوقی ایران پیش‌بینی نشده است با این حال مشاهده جلوه‌هایی از اصول دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده در تفسیرهای قضایی قضات دادگاه‌های کیفری و خانواده و کنشگری قضایی حاکم بر رسیدگی به برخی از پرونده‌ها نویدبخش امکان بهره‌گیری از این تجربه در حقوق خانواده در ایران است. به‌نظر می‌رسد گفتمان حاکم بر اصول قانون اساسی ایران درخصوص ایجاد دادگاه‌های صالح در راستای حفظ تحکیم خانواده و تأکید بر قانون‌گذاری و برنامه‌ریزی برای استواری روابط خانوادگی، بسترهای حقوقی مناسبی را برای پیش‌بینی دادگاه‌های یک‌پارچه خانواده در ایران فراهم آورده‌است.

ملاحظات اخلاقی

رعایت اخلاق پژوهش: این مطالعه با رعایت کدهای اخلاقی انجام پذیرفته است.

رضایت آگاهانه: این پژوهش با رضایت و آگاهی پاسخگویان نسبت به کار انجام گرفته است.

حمایت مالی: پژوهش حاضر تحت حمایت هیچ نهادی نبوده است.

سهم نویسندگان: نویسنده نخست، نگارش پژوهش و نویسنده دوم راهنمایی پژوهش را بر عهده داشتند.

تضاد منافع: این پژوهش مستقیم یا غیرمستقیم یا منافع حقوقی و حقیقی تعارض ندارد.

قدردانی: از ریاست، قضات و کارکنان و تمامی مراجعین مجتمع قضایی عدالت و مجتمع قضایی شهید مطهری (شفا) شهر مشهد که فعالانه در پاسخگویی به سؤالات پژوهش و پیش‌برد آن همکاری داشته‌اند سپاسگزاری می‌کنم.

دسترسی به داده‌ها: داده‌هایی که از این مطالعه پشتیبانی می‌کنند به دلیل عمومی نبودن داده‌ها قابل دسترس نیست. در صورت تقاضا با ایمیل نویسنده نخست تماس بگیرید. zrh.rezapour@gmail.com

منابع

- اسدی، لیلا سادات (۱۳۸۶). سیاست افتراقی در رسیدگی به دعاوی خانوادگی و راهبردهای آن، فقه و حقوق خانواده، ۱۲(۴۷)، ۳۸-۱۰. [Link]. Doi. 10.30497/flj.2008.67998
- افتخار جهرمی، گودرز، دن کوب، ابوالفضل (۱۳۹۱). نقش اصحاب دعوا در امور موضوعی، مطالعات حقوقی، ۱۵(۸)، ۹-۴۰. [Link]
- السان، مصطفی، لیلا نجفی زاده، جلیلی آذر، مسعود (۱۳۹۷). بررسی موردی مقررات قانون حمایت از خانواده بر مبنای اصول و قواعد آیین دادرسی مدنی، فصلنامه مطالعات حقوقی، ۲۱(۸۳)، ۱۵۸-۱۳۷. [Link]
- حاتمی، ناصر، عشق پور، منصور (۱۳۹۵). جایگاه تشریفات آیین دادرسی مدنی در دادگاه های خانواده. فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی، ۴(۲)، ۱۲۷-۱۴۳. [Link]
- شهیدی، ریحانه، کاردوانی، راحله، دهقانی نیا، امیررضا، میرداداشی، سید مهدی (۱۴۰۰). تجارب زنان از فرایند دادرسی دعاوی خانوادگی، مطالع شهر کرمان، مطالعات جنسیت و خانواده، ۲(۹)، ۱۱۵-۷۷. [Link]
- صفاری، علی، رنجبر، قاسم (۱۳۹۲). مبانی استقلال قاضی کیفری و آثار آن بر تحقق دادرسی عادلانه، مطالعات حقوقی، ۱۲، ۸۱۰-۷۶۹. [Link]
- صفری، ناهید (۱۳۹۸). آیین دادرسی دعاوی خانوادگی در قانون جدید حمایت خانواده از منظر اصول خاص حاکم بر این دعاوی، فقه و حقوق خانواده، ۷(۷۰)، ۱۶۹-۱۴۱. [Link]
- فرشی زاده، میر ناصر، جمشیدی، علیرضا، رحمدل، منصور (۱۳۹۸). جایگاه و موقعیت قاضی در تحقق اصول دادرسی عادلانه، مطالعات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، ۴۳، ۳۳۰-۳۰۵. [Link]
- کاظمی، سیدمهدی. (۱۴۰۲). دادرسی فوری در دعاوی خانوادگی، فصلنامه علمی تخصصی دانشنامه های حقوقی، ۶(۱۸)، ۸۵-۶۱. [Link]
- گلدوست جویباری، رجب. پیوست، رحمان (۱۳۹۰). نقش قضات در اطلاع دادرسی، فصلنامه دیدگاه های حقوقی قضایی، ۵(۴)، ۹۶-۱۱۶. [link]
- محمدی، پریزاد، محمدی، مرتضی (۱۳۹۷). اطلاع دادرسی در دعاوی خانوادگی، سومین همایش بین المللی فقه و حقوق. وکالت و علوم اجتماعی. [Link]
- هدایت نیا، فرج الله، (۱۳۹۸). ظرفیت حقوق در تحکیم خانواده، چاپ اول، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- هدایت نیا، فرج الله، (۱۴۰۰). حقوق خانواده چالش ها و راهکارها، چاپ سوم، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

Reference

- Alsane, M., Najafi Zadeh, L., Jalili Azar, M. (2018). A Case Study on the Provisions of the Family Protection Law Based on the Principles and Rules of Civil Procedure, *Quarterly Journal of Legal Research*, 21(83), 137-158. [Link]
- Arshad, A. Zin, N. M., Jalil, A. (2018). Revisiting The Administration Of Family Justice In The Family Court In Malaysia. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 52. [Link]
- Asadi, L. S. (2007). Discriminatory Policies in Handling Family Disputes and Their Strategies, *Islamic Jurisprudence and Family Law*, 12(47), 10-38. <https://doi.org/10.30497/flj.2008.67998>[Link][Text in Persian]

- Babb, B. A. (1996). An interdisciplinary approach to family law jurisprudence: Application of an ecological and therapeutic perspective. *Indiana Law Journal* , 72, 755. [Link]
- Babb, B. A. (1998a). Where we stand: an analysis of America's family law adjudicatory systems and the mandate to establish Unified Family Courts. *Family Law Quarterly* , 32(1), 31-65. [Link]
- Babb, B. A. (1998b). Fashioning an interdisciplinary framework for court reform in family law: A blueprint to construct a unified family court. *Southern California Law Review* , 71, 469. [Link]
- Babb, B. A. (2005). An Analysis of Unified Family Courts in Maryland and California: Their Relevance for Ontario's Family Justice System. *Canadian Family Law Quarterly* , 24, 24-54. [Link].
- Babb, B. A. (2013). Maryland's Family Divisions: Sensible Justice for Families and Children. *Maryland Law Review* , 72, 1124-1132. [Link]
- Babb, B. A. (2014a). Family courts are here to stay, so let's improve them. *Family Court Review* , 52, 642-647. [Link]
- Babb, B. A. (2014b). Commentaries on the IAALS 'Honoring Families Initiative' White Paper. *Family Court Review* , 52(4), 639-641. [Link]
- Babb, B. A. (2021). Family law and therapeutic jurisprudence: A caring combination—Introduction to the July 2021 Special Issue of Family Court Review. *Family Court Review*, 59(3), 409-413.[Link]
- Babb, B. A., Danziger, G., & Hong-Polansky, M. H. (2016). Maryland's Family Divisions Are a Model for Change. *Trends in State Courts* , 11. [Link]
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press. [Link]
- Brooks, S. L. (1999). Therapeutic jurisprudence and preventive law in child welfare proceedings: A family systems approach. *Psychology, Public Policy and Law* , 5(4). [Link]
- Committee on Labor and Public Welfare. (2018). *American Families: Trends and Pressures, 1973: Hearings Before the Subcommittee on Children and Youth of the Committee on Labor and Public Welfare* .Governmenta [Link]
- Department of Justice Canada, DJC. (2009). *The Unified Family Court, Evaluation Division Office of Strategic Planning and Performance Management*, Department of Justice Program Evaluation . [Link]
- Dollar, C. B. (2020). Therapeutically (un)just interactions in family court proceedings. *Criminal Justice Policy Review* , 31(2), 262-286.[Link]
- Eftekhari Jahromi, G., & Den Koub, A. (2012). The Role of Parties in Subject-Matter Proceedings, *Legal Research* , 15(8), 9-40. [Link]
- Elrod, L. (1993). America's Children at Risk: A National Agenda for Legal Action. *Family Law Quarterly* , 27(3), 433-446. [Link]
- Farshi Zadeh, M. N., Jamshidi, A., & Rahmdel, M. (2019). The Position of the Judge in Realizing the Principles of Fair Trial, *Comparative Legal Research: Iran and International* , 43, 305-330. [Link]
- Feeley, M.(2013). *Court reform on trial: Why simple solutions fail* . Quid Pro Book.[Link]
- Flango, V. E. (2002). Creating family friendly courts: Lessons from two Oregon counties. *Family Law Quarterly* , 34, 115. [Link]Routledg
- Garbarino, J. (2017). *Children and families in the social environment: Modern applications of social work* . [Link]

- George, R. H., Vickrey, W. C., Overholt, R. G., Nunn, D., Depner, C. H., Hough, B. R., Weber, J., & Rivera, P. (2008). *Unified Courts for Families: Improving Coordination of Cases Involving Families and Children*. Administrative Office of the Courts, Center for Families, Children & the Courts. [Link]
- Glendon, M. A. (1989). *The Transformation of Family Law: State, Law, and Family in the United States and Western Europe*. USA: University of Chicago Press.
- Goldoust Juybari, R., & Peyvast, R. (2011). The Role of Judges in Conducting Litigation, *Quarterly Journal of Judicial Legal Perspectives*, 54, 91-116. [link].
- Hatami, N., & Eshghpour, M. (2016). The Status of Civil Procedural Formalities in Family Courts, *Quarterly Journal of Social Sciences Studies*, 4(2), 127-143. [Link]
- Hedayat Nia, F. (2021). *Family Law: Challenges and Solutions* (3rd ed.). Tehran: Publications Organization of the Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Heydayat Nia, F. (2019). *The Capacity of Law in Strengthening the Family* (1st ed.). Tehran: Publications Organization of the Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Howell, C. D. (2000). North Carolina's Experiment with Family Court. *Popular Government*, 65(4), 15-20. [Link]
- Jackson, J. (2012). Bridging the gaps between family law and child protection: Is a unified family court the key to improving services for children and their families in the family law system? *Australian Family Law Journal*, 22(3), 6-20. [Link]
- Katz, S. N., & Kuhn, J. A. (1991). *Recommendations for a Model Family Court: A Report from the National Family Court Symposium*. National Council of Juvenile and Family Court Judges. [Link]
- Kazemi, S. M. (2023). Summary Justice in Family Disputes, *Scientific and Specialized Quarterly Journal of Legal Encyclopedias*, 6(18), 61-85. [Link]
- Kourlis, R. L., Taylor, M., Schepard, A., & Pruett, M. K. (2013). Communities Helping Families in Transition Arising from Separation or Divorce. *Family Court Review*, 51(3), 351-376. [Link]
- Ludwig, F. J. (1995). Standard Family Court Act. *The Catholic Lawyer*, 33(3), 269-272. [Link]
- Milne, L. A. (1991). Family Law from a Family System Perspective. *Pacific Law Journal*, 21(4), 933-951. [Link]
- Mohammadi, P., & Mohammadi, M. (2018). Conducting Litigation in Family Disputes, *Third International Conference on Islamic Jurisprudence and Law, Advocacy, and Social Sciences*. [Link]
- Murphy, J. C. (2019). Rethinking the role of courts in resolving family conflicts. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 21, 625. [Link].
- North Carolina. Administrative Office of the Courts. (2006). *North Carolina's Unified Family Courts Best Practices and Guidelines*. Court Programs and Management Services Division. [Link]
- Page, R. W. (1993). Family Courts: An Effective Judicial Approach to the Resolution of Family Disputes. *Juvenile & Family Court Journal*, 44(1). [Link]
- Resnik, J. (1982). Managerial Judges. *Harvard Law Review*, 96(2), 374-448. . [Link]

- Ross, C. J. (1989). The failure of fragmentation: The promise of a system of Unified Family Courts. *Family Law Quarterly* , 32(1), 3-30. [Link]
- Safari, A., & Ranjbar, G. (2013). The Foundations of Criminal Judicial Independence and Its Impact on Achieving Fair Trial, *Legal Research* , 12, 769-810. [Link]
- Safari, N. (2019). Family Litigation Procedure in the New Family Protection Law in Light of the Specific Principles Governing Such Claims, *Islamic Jurisprudence and Family Law* , 24(70), 141-169. [Link].
- Shahidi, R., Kardavani, R., Dehghani Nia, A., & Mir Dadashi, S. M. (2021). Women's Experiences of the Family Litigation Process: A Case Study of Kerman City, *Gender and Family Studies* , 2(9), 77-115.[Link]
- Shepherd Jr, R. E. (1993). The Unified Family Court: An Idea Whose Time Has Finally Come. *Criminal Justice* , 8, 37-49.[Link]
- Stannard, E. (2020). *Therapeutic Jurisprudence in Aotearoa New Zealand's Family Justice System* (Doctoral dissertation, University of Otago). [Link]
- Thoennes, N. (2012). *Integrated Approaches To Manage Multi-Case Families in the Justice System* . The National Institute of Justice of the U.S. Department of Justice. [Link]
- Weinstein, B. J. (1996). Some Benefits and Risks of Privatization of Justice Through ADR. *Ohio State Journal on Dispute Resolution* , 11(2), 241-295. [Link]
- Wexler, D. B. (1992). Putting Mental Health Into Mental Health Law: Therapeutic Jurisprudence. *Law and Human Behavior* , 16(1), 27-38. .[Link]
- Williams, P. A. (1995). A Unified Family Court for Missouri. *UMKC Law Review* , 63, 383-402. [Link]
- Winick, B. J. (1997). The jurisprudence of therapeutic jurisprudence. *Psychology, Public Policy and Law* , 3(1), 184-206. [Link]
- Winick, B. J. (2003). Therapeutic jurisprudence and problem solving courts. *Fordham Urban Law Journal* , 30, 1055. [Link]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

